

⇒ ***L'espai de les dones als diccionaris:
silencis i presències***

Eulàlia Lledó Cunill

Vic, Eumo, 2005

A análise que afronta *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències* súmase a unha longa listaxe na inquedaanza por (di)lucidar o que hai de sexista e androcéntrico nas obras que consulta unha grande parte da sociedade: os dicionarios, neste caso no *Diccionari General de la Llengua Catalana* (DGLC, 1ª ed. 1954), o *Diccionario de la Real Academia Española* (DRAE, 21ª ed. 1992) e no máis recente *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC, 1995). Eulàlia Lledó fai súa unha das tarefas de base no necesario proceso de cambio da ideoloxía e dos valores da comunidade falante cara a unha concepción do mundo non discriminadora da muller.

Eulàlia Lledó Cunill é doutora en Filoloxía Románica e exerce de profesora de ensino medio en Barcelona. O libro que presenta agora, e que ten orixe na súa tese de doutoramento, é unha boa mostra do seu traballo de investigación na análise do discurso, especializándose na detección e estudo das pegadas do sexismo e androcentrismo, tanto en produción literaria como de lingua. No estudo de obras lexicográficas levou a cabo ademais a coordinación da análise exhaustiva do DRAE, publicada xunto con Mª Ángeles Calero e Esther Forgas, baixo o título *De mujeres y diccionarios. Evolución de lo femenino en la 22ª edición del DRAE* (2004). Completa esta vertente de análise do discurso coa elaboración de propostas de redacción alternativa de cara a evitar estes usos sexistas da lingua en diversos tipos textuais.

Consciente de que os dicionarios son un espello por orde alfabética da autoría e, por extensión, da cultura que os produce, parte para a súa análise dunha serie de presupostos observables en calquera produción lingüística a pouco que se busquen. Dunha banda, considera que sempre que alguén quere facer explícita a presenza da muller na emisión dunha mensaxe calquera, busca recursos lingüísticos alternativos ao masculino como inclusivo de ambos os xéneros. Isto revela que a socorrida e presunta economía da linguaxe pode ser en realidade un mecanismo máis de exclusión e invisibilización do xénero feminino. Doutra banda, asume unha certa motivación na lingua, o que quere dicir que esta reflicte a visión da realidade dos seus usuarios nalgunha medida. Por iso a representación cuantitativa e cualitativa da muller na linguaxe, incluídos os dicionarios, é reflexo da súa representación na cultura dominante. A lingua, daquela,

mimetiza tanto a invisibilidade como a estigmatización do feminino desa sociedade que considera o “home” como a medida da humanidade.

Con esta bagaxe, Eulàlia Lledó analiza o contido e a forma que se lle dá nestes dicionarios á humanidade, atendendo ao criterio da división sexual e centrándose na muller. Detense en cada das súas definicións e dos seus exemplos que, ao final, aparecen coma as árbores que conforman o mesto bosque patriarcal, unha panorámica máis ou menos estarrecedora segundo o dicionario.

O libro artéllase en nove capítulos distribuídos en tres bloques principais: o primeiro dedícao ao estudo do DGLC, o segundo ao DRAE e ao DIEC comparándoos co de Pompeu Fabra, e no terceiro bloque remite ás conclusións finais a xeito de valoración crítica dos resultados do estudo.

O corpus co que traballa a autora está formado polos items con presenza humana sexuada, que no DGLC dá un total de 6.859 entre exemplos e definicións, e nos outros dous dicionarios é unha mostra aleatoria do 5% en cada un deles. O método empregado foi a contabilización da presenza feminina con respecto á masculina para despois observar o contido e a forma que aquela adopta.

Primeiro parcela o contido de definicións e exemplos nos campos semánticos maioritarios do corpus, e para a muller son as súas relacións de parentesco e afiliación, características físicas e non físicas, actitudes, actividades profesionais, as mulleres sublimadas e outros exemplos. Á súa vez presenta a distribución numérica dos items en cada un destes campos con números totais e porcentuais. A continuación, presenta a análise pormenorizada do contido e logo vai ofrecendo visións cada vez máis globais do mesmo. Deste xeito, o público lector ten acceso a todo o proceso da análise e ao mesmo tempo benefíciase dunha imaxe de conxunto moi esclarecedora de como se organiza o mundo nos dicionarios.

Cabe salientar que a autora acrecenta e enriquece a perspectiva da análise do DGLC dedicando un capítulo á presenza masculina e outro á humanidade non sexuada (para esta só observa as entradas das letras A, B e C do dicionario). Cínguese ás definicións que os representan a través das palabras “home(s)” e “persoa(s)” respectivamente. Este límite vén dado pola onerosa cantidade de items que rexistran a humanidade non sexuada e a masculina. Respecto desta última, creo que é importante destacar que dos items que refiren tanto a presenza masculina coma a feminina, un considerable 88,70% está reservado aos homes. Estes capítulos revelan, por exemplo, que os homes aparecen nos dicionarios como representantes en exclusiva de campos semánticos que, sendo fieis á realidade, poderían incluír as mulleres: estes si que poden encarnar as moi variadas características físicas e non físicas do ser humano, ter as súas enfermidades, exercer as profesións liberais, dedicarse aos negocios ou ingresar no exército.

Cos resultados da análise do contido, a autora demostra que nos tres dicionarios hai unha descompensación moi marcada tanto no número como

na calidade de items referidos ás mulleres en comparación cos homes. Deste xeito pode rastrexarse paso a paso a configuración destas obras como produtos dunha ideoloxía concreta. Así, as mulleres aparecen como seres menores e dependentes respecto dos homes cunha imaxe estereotipada de febleza, nenez e pasividade. Mentres os homes son considerados o modelo de humanidade pretendidamente neutra e a súa natureza alcanza unha grande complexidade, as mulleres “só” son mulleres. Por iso mesmo, no que respecta ás características físicas da muller faise énfase nos aspectos sexuais, na maternidade e na estética. Os homes representan a racionalidade e a cultura e as mulleres a irracionalidade e a natureza. As características non físicas da muller abundan nos estereotipos patriarcais sobre a súa volubilidade ou debilidade e son xulgadas sempre segundo como exerzan o seu rol de nais, parellas ou amas de casa. As actividades profesionais da muller son reducidas, menosprezadas en xeral e mal pagadas, ou ben son descritas de maneira diferente ou incompleta respecto do home en caso de que teña un equivalente.

No tocante á forma, clasifica os recursos lingüísticos empregados ao referirse á humanidade sexuada e observa posibles tendencias na escolla dun ou outro recurso motivada por prexuízos ideolóxicos respecto do xénero. Atende ao uso maioritario do xénero masculino como xenérico para as definicións ou á necesidade de explicitar a presenza da muller se se considera que a entrada atinxe especialmente á muller ou a ambos os sexos. O mesmo ocorre co uso da palabra “home” ou “homes” como sinónimo de “ser humano”. A orde de aparición dos xéneros é sistematicamente a seguinte: primeiro o masculino e despois o feminino, a non ser algúns casos moi significativos: invértese a orde cando se fala sobre todo de cuestións sexuais ou referentes á estética. Cando se refire á relación entre a muller e o home o rol transitivo de axente corresponde ao home e o de paciente á muller, excepto se a muller é protagonista de accións consideradas negativas ou impropias do seu sexo. Tamén observa a desigual redacción para definicións equivalentes en ambos os dous xéneros, como nos oficios. Por último, analiza outras estratexias do discurso que minorizan a muller, como é o feito de asociala coas outras femias do mundo animal, infantilizala, considerala en grea ou excluíla de actividades que poden atribuírse aos dos xéneros.

Ademais das súas reflexións e análises, a autora deixa que o corpus fale por si mesmo e, como ela mesma confesa, é doado prender en cada un dos exemplos ou definicións cos que tivo que lidiar e rendirse á súa temible elocuencia: “**histèria**: [...] Afecció nerviosa que ocorre principalmente en les dones, en què l’excitabilitat emocional i reflexa és exagerada, i es caracteriza per convulsions, sufocacions, etc.” (DGLC, 1954), “**voluble**: [...] «Les dones són sovint volubles»” (DGLC, 1954), “**dameria**: [...] fig. p. us. Reparo, escrupulosidad. [...] f. p. us. Melindre, delicadeza, aire desdeñoso” (DRAE, 1992), “**caçar**: [...] «Ha caçat una bona pubilla»” (DIEC, 1995). Así mesmo, o estudo vén salpicado de referencias a estudos feministas que fundamentan a súa perspectiva de análise ou ben doutras que achegan

textos canónicos escritos dende unha visión androcéntrica ou sexista e que están en consonancia con algúns dos items presentados. O libro convértese deste xeito nunha rede mesta e fluída que non deixa puntada solta ata levar ás conclusións, que confirman o que a experiencia vital previa xa fixera intuír á autora.

Se ben pode percibirse certa vontade de cambio cara a unha versión menos discriminadora das mulleres nas edicións máis recentes dos dicionarios, os tres seguen a grandes trazos as tendencias devanditas. Aínda así, a autora non os exculpa como simples reflexos da realidade, todo o contrario, hai un abismo entre a realidade obxectivable e a realidade patriarcal parcial que presentan. Por citar só algúns dos exemplos que o demostran, o DGLC non é fiel á realidade se só dedica ás mulleres un 11,30% das definicións e dos exemplos que refiren humanidade sexuada, cando de feito son o 50% da humanidade; tampouco é veraz se a única mención á intelixencia da muller é para negarlla, se non fala en ningún momento da amizade entre mulleres ou se practicamente as únicas relacións amorosas que teñen cabida nel son as heterosexuais (“pobra llengua, quines coses t’has de sentir a dir, de vegades!”) (22).

Pero aínda máis importante que os erros na descrición máis ou menos completa da realidade (e aquí non digo “realidades”), Eulàlia Lledó recorda que un dicionario, en canto que obra de consulta da norma da lingua, prescribe a ortografía, os usos e as definicións válidos para unha lingua e, polo tanto, proscribe e exclúe os que non o son. Os dicionarios teñen unha función performativa da cognición pois boa parte da realidade é observable en virtude de que teña representación na lingua. Por esta razón, a autora sinala a responsabilidade dos mesmos en canto formadores de seres falantes e, daquela, pensantes, e denuncia a súa contribución á permanencia de esquemas de pensamento daniferos mediante as *presències* sexistas da figura da muller e dos abrumadores *silencis* androcéntricos, que non meras ausencias. O proceso de cambio da sociedade pode comezar por un labor lexicográfico comprometido que contribúa a visión máis completa e equilibrada do mundo dado que, como sostén a mesma autora en *De llengua, diferència i context* (Barcelona, Institut Català de la Dona, 2005), “per existir plenamente cal tenir un lloc a la llengua”. Este libro amósalles unha posibilidade aberta aos dicionarios para presentar unha realidade máis xusta e, máis aínda, unha posibilidade de subversión do discurso apesar do imperante androcéntrico. En *Cuerpos que importan* (Buenos Aires, Paidós, 2002), Judith Butler dicía a propósito da materialidade do sexo que as súas normas reguladoras debían reiterarse porque a asunción do mesmo nunca era completa e engade:

En realidad, son las inestabilidades, las posibilidades de rematerialización abiertas por este proceso las que marcan un espacio en el cual la fuerza reguladora puede volverse contra sí

Lectora 13 (2007)

(r)

misma y producir rearticulaciones que pongan en tela de juicio la fuerza hegemónica de esas mismas leyes reguladoras. (18)

L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències é, finalmente, unha obra que instiga aos dicionarios a sumarse ao proceso de cambio cara a unha lingua que a muller tamén poida sentir como propia.

KRISTAL VEIGA NOVOA
Universitat de Barcelona